

FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA AHOLINING JOYLASHUVI VA URBANIZATSIYA JARAYONLARIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,

FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

TABIIY FANLAR FAKULTETI GEOGRAFIYA KAFEDRASI

Geografiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Ahmadaliyev. Y.I. geografiya fanlari doktori, professor

Akbarova Zuhraxon Azimjon qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining hududiy joylashuvi, shaharlar tizimining shakllanishi hamda urbanizatsiya jarayonlariga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning aholi zich joylashgan, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan faol mintaqalaridan biri hisoblanadi. Mintaqada aholining joylashuviga tabiiy-geografik sharoit, yer va suv resurslarining taqsimlanishi, transport-kommunikatsiya tarmoqlari, sanoat korxonalarini, xizmat ko‘rsatish sohalari hamda mehnat resurslarining hududiy tarkibi bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada shaharlar o‘sishi, kichik va o‘rta shaharlarning rivojlanishi, qishloq aholisining shaharlarga intilishi hamda urbanizatsiya natijasida yuzaga kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolar yoritiladi. Tadqiqot natijalari Farg‘ona vodiysida urbanistik rivojlanishni hududiy jihatdan samarali boshqarish va shahar infratuzilmasini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, aholi joylashuvi, urbanizatsiya, shaharlar tizimi, hududiy rivojlanish, migratsiya, infratuzilma, transport tarmoqlari, mehnat resurslari, ijtimoiy-iqtisodiy omillar.

Аннотация. В данной статье анализируются особенности территориального размещения населения в городах Ферганской долины, формирование городской системы, а также основные факторы, влияющие на процессы урбанизации. Ферганская долина является одним из наиболее густонаселённых и социально-экономически активных регионов Узбекистана. На размещение населения в регионе существенное влияние оказывают природно-географические условия, распределение земельных и водных ресурсов, развитие транспортно-коммуникационной сети, размещение промышленных предприятий, сферы обслуживания и структура трудовых ресурсов. В статье также рассматриваются рост городов, развитие малых и средних городских поселений, миграция сельского населения в города, а также социально-экономические проблемы, возникающие в результате урбанизационных процессов. Результаты исследования показывают необходимость эффективного территориального управления урбанистическим развитием и совершенствования городской инфраструктуры в Ферганской долине.

Ключевые слова: Ферганская долина, размещение населения, урбанизация, городская система, территориальное развитие, миграция, инфраструктура, транспортные сети, трудовые ресурсы, социально-экономические факторы.

Annotation. This article analyzes the territorial distribution of the population in the cities of the Fergana Valley, the formation of the urban system, and the main factors influencing urbanization processes. The Fergana Valley is one of the most densely populated and socio-economically active regions of Uzbekistan. The distribution of the population in the region is directly influenced by natural and geographical conditions, the availability of land and water resources, transport and communication networks, industrial enterprises, service sectors, and the territorial structure of labor resources. The article also examines urban growth, the development of small and medium-sized towns, rural-to-urban migration, and the socio-economic issues arising as a result of urbanization. The research findings indicate the need for effective territorial management of urban development and improvement of urban infrastructure in the Fergana Valley.

Keywords: Fergana Valley, population distribution, urbanization, urban system, territorial development, migration, infrastructure, transport networks, labor resources, socio-economic factors.

KIRISH

Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning eng qadimiy aholi maskanlaridan biri bo‘lib, tarixan yuqori demografik salohiyat, qulay tabiiy-geografik sharoit, unumdor yerlar, sug‘orma dehqonchilik madaniyati, hunarmandchilik va savdo yo‘llarining rivojlanganligi bilan ajralib turadi. Vodiyning Andijon, Farg‘ona va Namangan viloyatlarini qamrab olishi, hududning tabiiy resurslari, mehnat resurslari hamda iqtisodiy faol aholining yuqori ulushi shaharlar rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlarini o‘rganish nafaqat geografik, balki ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Bugungi kunda urbanizatsiya jarayonlari mamlakat hududlarining barqaror rivojlanishida muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Aholining shaharlarda to‘planishi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining kengayishi, transport-kommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanishi hamda yangi ish o‘rinlarining yaratilishi shaharlarning iqtisodiy va ijtimoiy markaz sifatidagi ahamiyatini oshirmoqda. Farg‘ona

vodiysi shaharlarida ham urbanizatsiya jarayonlari aholining tabiiy ko‘payishi, ichki migratsiya, sanoatlashuv, xizmatlar sohasi rivoji va qishloq joylarning shaharlashuvi bilan chambarchas bog‘liq holda kechmoqda.

Farg‘ona vodiysida aholining joylashuvi bir tekis emas. Bunga hududning relyefi, suv resurslari bilan ta‘minlanganlik darajasi, qishloq xo‘jaligiga yaroqli yerlarning mavjudligi, tarixiy shaharlar tarmog‘i, transport yo‘llari, ishlab chiqarish obyektlari va ijtimoiy infratuzilma kabi omillar ta‘sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, Andijon, Farg‘ona, Namangan, Qo‘qon, Marg‘ilon, Chust, Pop, Asaka kabi shaharlar mintaqaning urbanistik rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu shaharlar atrofida aholi zichligi yuqori bo‘lib, iqtisodiy faoliyatning turli shakllari jamlangan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonda aholisi eng zich joylashgan hududlardan biri hisoblanadi. Bunday sharoitda shaharlarning hududiy kengayishi, uy-joy qurilishi, transport yuklamasi, ekologik muammolar, mehnat bozori va ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan talabning ortishi urbanizatsiya jarayonlarini chuqur o‘rganishni talab qiladi. Aholining joylashuvi va shaharlar rivojlanishiga ta‘sir etuvchi omillarni tahlil qilish esa hududiy rejalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va aholining turmush sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi xususiyatlarini o‘rganish hamda urbanizatsiya jarayonlariga ta‘sir etuvchi tabiiy-geografik, demografik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni tahlil qilishdan iborat. Maqolada Farg‘ona vodiysi shaharlarining rivojlanish yo‘nalishlari, aholi zichligi, ichki migratsiya, ishlab chiqarish tarmoqlari va infratuzilma omillarining urbanistik jarayonlarga ta‘siri yoritiladi.

Shu jihatdan, Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlarini ilmiy asosda tadqiq etish mintaqaning kelgusidagi hududiy rivojlanish strategiyasini belgilash, shahar va qishloq o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish hamda barqaror urbanistik rivojlanishni ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Farg'ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlari hududning tabiiy-geografik sharoiti, ishlab chiqarish salohiyati, transport-kommunikatsiya tizimi, migratsiya oqimlari va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Vodiyning yirik shaharlari — Andijon, Namangan, Farg'ona, Qo'qon, Marg'ilon va Asaka shaharlari aholining to'planish markazlari sifatida ajralib turadi. Mazkur shaharlarda sanoat, savdo, xizmat ko'rsatish va transport tarmoqlarining rivojlanganligi urbanizatsiya sur'atlarini tezlashtiruvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Farg'ona vodiysida urbanizatsiya jarayonlari bir xil kechmaydi. Ayrim shaharlarda sanoatning yuqori rivojlanganligi aholi zichligining ortishiga sabab bo'lsa, boshqa hududlarda esa transport qulayligi, mehnat bozori va xizmatlar sohasi urbanizatsiyani rag'batlantiradi. Ayniqsa, Andijon va Asaka shaharlarida sanoat korxonalarining mavjudligi, Namangan va Farg'ona shaharlarida esa ko'p tarmoqli iqtisodiy faoliyat va infratuzilmaning rivojlanganligi aholining hududiy joylashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlari ijobiy natijalar bilan bir qatorda muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Jumladan, aholi sonining ortishi uy-joyga bo'lgan talabni kuchaytiradi, transport yuklarni oshiradi, ekologik bosimni kuchaytiradi hamda muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirishni talab etadi. Demak, urbanizatsiya jarayonlarini boshqarishda faqat demografik o'sishni emas, balki hududiy rejalashtirish, ekologik barqarorlik va ijtimoiy infratuzilma imkoniyatlarini ham hisobga olish zarur.

1-jadval

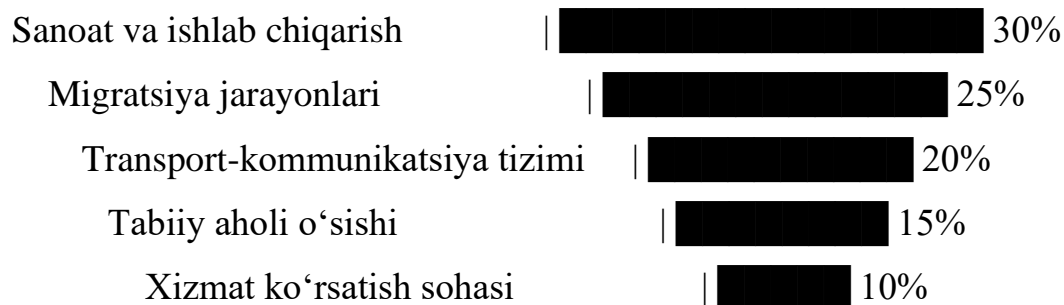
Farg'ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiyaga ta'sir etuvchi asosiy omillar.¹

¹ muallif ishlanmasi asosida tuzildi.

Shahar	Aholi joylashuvi xususiyati	Urbanizatsiyaga ta'sir etuvchi asosiy omillar	Urbanizatsiya darajasi	Asosiy muammolar
Andijon	Aholi zich joylashgan	Sanoat, savdo, transport, migratsiya	Yuqori	Transport tig'izligi, uy-joy taqchilligi
Namangan	Yirik aholi markazi	Xizmat ko'rsatish, tadbirkorlik, mehnat resurslari	Yuqori	Infratuzilma yuklamasining ortishi
Farg'ona	Ma'muriy va iqtisodiy markaz	Sanoat, boshqaruv, ta'lim, xizmatlar sohasi	Yuqori	Ekologik bosim, yer resurslari cheklanganligi
Qo'qon	Tarixiy va iqtisodiy markaz	Savdo, hunarmandchilik, transport	O'rta-yuqori	Eski infratuzilmani modernizatsiya qilish zarurati
Marg'ilon	Sanoat-hunarmandchilik shahri	Yengil sanoat, aholi bandligi, ichki migratsiya	O'rta-yuqori	Bandlik va kommunikatsiya muammolari
Asaka	Sanoatlashgan shahar	Yirik sanoat korxonalari, ish o'rinlari	Yuqori	Ekologik yuklama, urbanistik kengayish
Chust va Pop	Nisbatan o'rta darajadagi shaharlar	Transport, mahalliy sanoat, xizmatlar	O'rta	Investitsiya va infratuzilma ehtiyoji

1-diagramma

Farg‘ona vodiysida urbanizatsiya jarayonlariga ta‘sir etuvchi omillar salmog‘i.²

Diagrammadan ko‘rinadiki, Farg‘ona vodiysida urbanizatsiya jarayonlariga eng kuchli ta‘sir etuvchi omil **sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlarining rivojlanishi** hisoblanadi. Bu holat ayniqsa Asaka, Andijon va Farg‘ona shaharlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ikkinchi muhim omil sifatida **migratsiya jarayonlari** ajralib turadi, chunki qishloq joylardan shaharlarga ko‘chib kelish urbanistik o‘shishni tezlashtiradi. **Transport-kommunikatsiya tizimi** esa shaharlararo aloqalarni mustahkamlab, iqtisodiy faollikni oshiradi. Shuningdek, **tabiiy aholi o‘shishi** va **xizmat ko‘rsatish sohasi** ham urbanizatsiya jarayonlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, natijalar Farg‘ona vodiysida urbanizatsiya ko‘p omilli jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Hududda shaharlar rivoji faqat aholi sonining ortishi bilan emas, balki sanoatlashuv, iqtisodiy faoliyat, transport qulayligi va ijtimoiy infratuzilma bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois urbanizatsiya jarayonlarini boshqarishda kompleks yondashuv zarur bo‘lib, u hududiy rejalashtirish, ekologik muvozanat va aholining turmush sifatini oshirishga qaratilishi lozim.

XULOSA

Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlarini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, mazkur hudud O‘zbekistonning eng muhim demografik, iqtisodiy va urbanistik mintaqalaridan biri hisoblanadi. Vodiyning tabiiy-geografik joylashuvi, unumdor yer resurslari, suv manbalari, qadimiy shaharsozlik an‘analari,

² Tadqiqot tahlili asosida muallif tomonidan tuzildi.

hunarmandchilik va savdo yo‘llarining tarixiy rivojlanishi aholining bu hududda zich joylashishiga asosiy omil bo‘lgan. Bugungi kunda esa sanoat korxonalarini, transport-kommunikatsiya tarmoqlari, xizmat ko‘rsatish sohasi, mehnat resurslari va ichki migratsiya jarayonlari Farg‘ona vodiysi shaharlarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqot davomida Farg‘ona vodiysi shaharlarida urbanizatsiya jarayonlari bir xil darajada kechmasligi aniqlandi. Andijon, Namangan, Farg‘ona, Qo‘qon, Marg‘ilon va Asaka kabi shaharlar aholining yirik to‘planish markazlari sifatida ajralib turadi. Ayniqsa, sanoatlashuv, tadbirkorlik faoliyati, xizmatlar sohasi va transport qulayligi yuqori bo‘lgan shaharlarda aholining zichligi va urbanistik rivojlanish sur‘atlari nisbatan yuqori bo‘lmoqda. Milliy statistika ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-iyul holatida Farg‘ona viloyati aholisi 4 181 ming, Andijon viloyati aholisi 3 487,9 ming, Namangan viloyati aholisi esa 3 158,4 ming kishini tashkil etgan bo‘lib, bu vodiya demografik salohiyat yuqoriligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, urbanizatsiya jarayonlariga ta‘sir etuvchi omillar orasida sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlarining rivojlanishi, qishloqdan shaharga migratsiya, tabiiy aholi o‘sishi, transport-kommunikatsiya tizimi va ijtimoiy infratuzilmaning kengayishi asosiy o‘rin tutadi. Masalan, Namangan viloyati bo‘yicha 2023-yil 1-aprel holatiga aholining 1 953,7 ming nafari shahar joylarda, 1 058,7 ming nafari esa qishloq joylarda yashagani qayd etilgan. Bu ko‘rsatkich urbanizatsiya jarayonlarida shaharlashuv ulushi sezilarli ekanligini ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Farg‘ona vodiysida urbanizatsiya jarayonlari ijobiy imkoniyatlar bilan birga qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Aholi sonining ortishi uy-joy qurilishi, transport tizimi, ichimlik suvi, kanalizatsiya, elektr energiyasi, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan talabni oshirmoqda. Bundan tashqari, shahar hududlarining kengayishi yer resurslaridan oqilona foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va infratuzilmani zamonaviy talablar asosida rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi.

Umuman olganda, Farg‘ona vodiysi shaharlarida aholining joylashuvi va urbanizatsiya jarayonlari ko‘p omilli, murakkab va dinamik jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayonlarni samarali boshqarish uchun hududiy rejalashtirishni takomillashtirish, kichik va o‘rta shaharlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish, transport va muhandislik infratuzilmasini rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda ekologik barqarorlikni ta‘minlash muhim ahamiyatga ega. Shu asosda Farg‘ona vodiysida barqaror urbanistik rivojlanishga erishish, aholi turmush sifatini yaxshilash va shaharlararo ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar kesimida doimiy aholi soni. 2025-yil 1-iyul holatidagi statistik ma’lumotlar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Namangan viloyati doimiy aholisi sonining taqsimlanishi. 2023-yil 1-aprel holatidagi statistik axborot.
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Namangan viloyati doimiy aholisi sonining taqsimlanishi. 2024-yil 1-yanvar holatidagi statistik axborot.
4. World Bank. Urban population (% of total population) — Uzbekistan. World Bank Open Data.
5. World Bank. Urban population growth (annual %) — Uzbekistan. World Bank Open Data.
6. Asian Development Bank. Harnessing Uzbekistan’s Potential of Urbanization: National Urban Assessment. Manila: Asian Development Bank, 2021.
7. World Bank. How Can Uzbekistan Leverage Urbanization as a Driver of Sustainable Development? Washington, D.C.: World Bank, 2021.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi rasmiy ma’lumotlari.
9. Tuxtamuratova D.D. O‘zbekistonda urbanizatsiya jarayonlarining hududiy va ijtimoiy-demografik tahlili. Ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari, 2025.

10. O‘zbekiston Respublikasi aholisining hududiy joylashuvi. CyberLeninka ilmiy maqolalar bazasi.
11. Farg‘ona vodiysida qadimgi shaharsozlik madaniyati va ilk urbanizatsiya jarayonlari. Zenodo ilmiy maqolalar bazasi.
12. Soliyev A.S. O‘zbekiston geografiyasi. Toshkent: Universitet, turli nashrlar.
13. Soliyev A.S., Qarshiboyeva L.Q. Iqtisodiy geografiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
14. Qayumov A.A., Safarov I. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
15. To‘xliyev N., Hakimov H. O‘zbekiston iqtisodiyoti va hududiy rivojlanish masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya.